

KULTŪROS SOVIETIZAVIMAS IR CENZŪRA

LKP(B) CK PIRMOJO SEKRETORIAUS ANTANO SNIČKAUS PRANEŠIMAS LKP(B) CK IV PLENUME APIE KULTŪROS SOVIETIZAVIMĄ. IŠTRAUKA

Vilnius
d.

1944 m. gruodžio 27

Sustiprinti politinį masinį darbą

Lietuvos TSR rašytojų sąjungos veikla dar toli gražu neatitinka tų didžiulių uždavinių, kurie šiuo metu keliami lietuvių literatūrai. Mūsų rašytojai netgi rimtai nepamėgino pavaizduoti Didįjį Tėvynės karą ir lietuvių liaudies kovą su grobikais vokiečiais, kurią kovoja visos Tarybų Sąjungos tautos broliškoje sandraugoje.

Kai kurie mūsų rašytojai, ypač tie, kurie okupacijos metais buvo veikiami vokiečių fašistinės ir lietuvių nacionalistinės propagandos, dar toli gražu neatsisakė nacionalistinės ideologijos, nepasitikėjimo broliškais tarybinėmis tautomis, kurį jiems stengėsi diegti grobikai vokiečiai.

Rašytojų sąjunga dar nėra mūsų rašytojų įkvėpimo ir organizavimo centras. Rašytojų sąjunga taikstosi su kai kurių rašytojų nacionalistinėmis nuotaikomis, nemato kai kurių mūsų rašytojų tylėjimo priežasčių, nedirba ideologinio darbo auklėjant ir perauklėjant mūsų rašytojus.

Aišku, kad Rašytojų sąjungos vadovybės blogo darbo pagrindinė priežastis yra mūsų partinės organizacijos nepakankamas vadovavimas ir pagalba Lietuvos TSR tarybinių rašytojų sąjungai. Mes per silpnai dirbome su mūsų rašytojais ir per mažai padėjome jiems atsikratyti to nacionalistinio balasto ir buržuazinių nuotaikų, kurios slegia mūsų rašytojus, trukdydamos jiems išeiti į platų tarybinės kūrybos kelią.

[...]

Partinės organizacijos privalo auklėti gyventojus tarybinio patriotizmo dvasia, ištikimybės tarybinei tėvynei dvasia, stiprinti tautų draugystę. Kaip ypatingai svarbų mūsų partinių organizacijų uždavinį reikia pabrėžti būtinumą diegti darbo žmonėms draugystės ir dėkingumo didžiajai rusų tautai jausmus, puoselėti rusų ir lietuvių tautų bendros kovos ir istorinės draugystės tradicijas. Partinės organizacijos privalo demaskuoti tikruosius vokiečių okupantų tikslus, jų plėšikišką lietuvių tautos naikavimo politiką, Lietuvos kolonizavimą vokiečiais, turi pasiekti, kad visiems gyventojams būtų žinomi fašistinių grobikų vokiečių kruvino žiaurumo faktai Lietuvoje.

[...]

Keldami sau uždavinį mobilizuoti pažangias nacionalines lietuvių tautos tradicijas, mes turime atsiminti, kad iki šiol lietuvių tautos istoriją, lietuvių literatūros istoriją rašė buržuaziniai nacionalistai ir kad mūsų uždavinys yra apvalyti lietuvių tautos istoriją nuo nacionalizmo ir šovinizmo, parašyti naują, teisingą lietuvių tautos istoriją.

[...]

Ypač svarbus mūsų partinių organizacijų uždavinys yra visokeriopai kelti inteligentijos ideologinį lygį, apginkluoti ją galingu bolševizmo ideologiniu ginklu – marksizmo-leninizmo pagrindų žinojimu.

Mes privalome įtraukti mokslininkus, inžinierius, agronomus į kūrybinį darbą likviduojant vokiečių okupacijos padarinius Lietuvoje, į mokslo bei šviečiamąją propagandą, į kovą su jų talkininkų – lietuviškųjų-vokiškųjų nacionalistų liekanomis.

Būtina rimtai sutvarkyti politinį darbą su mokytojais, įtraukti juos į aktyvų visuomeninį darbą, nuodugniai gilintis į mokyklų darbą, sistemingai kelti mokytojų politinį lygį, diegti mokytojams savarankiško marksizmo-leninizmo studijavimo skonį.

[...]

Mes turime stiprinti agitkolektyvus ir plėsti jų tinklą. Kad agitatoriai atliktų savo uždavinius ir kad jie neštų tikrą bolševikinį žodį į mases, pirmiausia būtina padidinti pagalbą ir patiems agitatoriams, ir agitkolektyvų vadovams. Respublikinė centrinė spauda turi nuolat spausdinti medžiagą, skirtą padėti agitatoriui ir propagandininkui. Be to, reikia sutvarkyti agitatoriams skirtos politinės literatūros leidimą ir artimiausiu metu būtina pradėti leisti agitatorius bloknotę ir žurnalą „Komunistas“. Politinės literatūros, medžiagos, skirtos padėti agitatoriui ir propagandininkui, stoka ypač jaučiama apskrityse kad ir iš tokio atvejo: pavyzdžiui, Kėdainiuose agitatoriai, rengdamiesi pokalbiams apie Spalio XXVII metines, mėgino panaudoti medžiagą, išspausdintą laikraščiuose 1941 m.

[...]

Mums iškyla uždavinys plačiau panaudoti kiną ir artimiausiu metu sukurti dokumentinį filmą, skirtą Lietuvos TSR išvadavimui ir jos ūkio atkūrimui, o paskui ir meninį filmą. Mūsų rašytojams, artistams atsiveria palankios perspektyvos aktyviai dalyvauti sukuriant šį filmą - įgyvendinant ilgametę Lietuvos meno veikėjų svajonę.

Kalba netaisyta.

Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje, 1940–1990 [sudarė Bagušauskas J. R., Streikus A.], Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 43–49.

LKP(B) CK BIURO NUTARIMAS DĖL POLITINIŲ KLAIDŲ LSSR VALSTYBINĖS GROŽINĖS LITERATŪROS LEIDYKLOS IŠLEISTUOSE GROŽINĖS LITERATŪROS KŪRINIUOSE

Vilnius
d.

1949 m. lapkričio 4

DĖL GROŽINĖS LITERATŪROS POLITINIŲ KLAIDŲ
LIETUVOS TSR VALSTYBINĖS LEIDYKLOS
LEIDINIUOSE
(drg. Pivoriūnas, Guzevičius, Preikštas, Sniečkus)

Lietuvos KP(b) CK biuras pažymi, kad dėl neatsakingo grožinės literatūros leidyklos redaktorių ir vadovų (drg. Alb. Žukauskas, A. Guzevičius) požiūrio į literatūros redagavimą ir leidimą, taip pat dėl Lietuvos TSR Glavlito darbuotojų (drg. Gurvičius) kaltės Marcinkevičiaus romane „Nemunas patvino“ ir rinkinyje „K. Binkis. Poezija“ (redakcinė kolegija J. Šimkus, T. Tilvytis, Alb. Žukauskas) buvo padaryta šturkščių politinių klaidų.

Marcinkevičiaus romane „Nemunas patvino“ (p. 147) nurodant komunistinę literatūrą kartu su Markso „Kapitalu“ paminėta liaudies priešo Bucharino rašliava.

Rinkinyje „K. Binkis. Poezija“ įdėtas 1919 m. parašytas K. Binkio eilėraštis „Ei, kareivi!“, skirtas buržuazinės Lietuvos armijai, kuri tuo metu, padedama užsienio interventų, slopino tarybų valdžią Lietuvoje.

Rinkinyje taip pat įdėtas K. Binkio „Internacionalo“ vertimas. Šis vertimas buvo paskelbtas 1926 m. socialdemokratiniam leidinyje kaip priešprieša oficialiam „Internacionalo“ tekstui.

Minėtos šiurkščios politinės klaidos ir iš esmės priešiškas išpuolis romane „Nemunas patvino“ atsirado todėl, kad grožinės literatūros leidykloje ir Lietuvos TSR tarybinių rašytojų sąjungoje iki šiol pasitaikė neprincipingo požiūrio į literatūrinio paveldo vertinimą, į literatūrinės kritikos klausimus faktų.

Lietuvos KP(b) CK biuras taip pat pažymi, kad Lietuvos TSR mokslų akademijos Literatūros institutas sulpnai tyrinėja literatūrinio palikimo problemas, iš esmės nusišalino nuo lietuvių literatūros klasikų rengimo spaudai, menkai dalyvauja šiuolaikinių rašytojų kūrybinių kritikoje.

Lietuvos KP(b) CK biuras NUTARIA:

1. J. Marcinkevičiaus romaną „Nemunas patvino“ išimti.
2. Pavesti Lietuvos TSR tarybinių rašytojų sąjungos valdybai ir partinei organizacijai apsvarstyti J. Marcinkevičiaus elgesį ir išvada pranešti Lietuvos KP(b) CK.
3. Pasiūlyti rinkinio „K. Binkis. Poezija“ redakcinei komisijai (dr. Šimkus) kartu su Lietuvos TSR mokslų akademijos Literatūros institutu peržiūrėti ir ištaisyti K. Binkio kūrybinių rinkinį.
4. Š. m. gruodžio mėnesį surengti Lietuvos TSR leidyklų darbuotojų pasitarimą klausimu „Apie Lietuvos TSR leidyklų darbo rezultatus 1949 m.“

Kalba netaisyta.

Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje, 1940–1990 [sudarė Bagušauskas J. R., Streikus A.], Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 127–128.

LIUDAS TRUSKA. CENZŪRA IR GLAVLITAS

1940 m. rudenį Kaune įsteigta, o 1944 m. rugpjūtį Vilniuje (Gedimino pr. 4) atkurta Vyriausioji literatūros leidyklų reikalų prie Lietuvos TSR Liaudies komisarų tarybos (nuo 1946 03 15 – Ministrų Tarybos) valdyba, paprastai vadinta Glavlitu, – bene paslaptlingiausia sovietinės valdžios įstaiga. Nei rusiškojo, nei lietuviškojo jos pavadinimo nerasime anuometinėje spaudoje, telefonų knygoje, informaciniuose žinyuose ar enciklopedijose. [...]

Glavlitas – nuasmeninta, anoniminė įstaiga. Tomas Venclova rašė apie „beveidį“ cenzorių, su kuriuo sovietmečio autorius niekada nesusiduria, kurio nežino netgi pavardės, tačiau su kuriuo nelygioje kovoje grumiasi visą gyvenimą. Beje, pats cenzorius teksto nebraidė, jis tik pažymėdavo „netinkamas“ vietas, kurias šalindavo leidykla, knygos redaktorius.

Daugiapakopėje sovietinės cenzūros sistemoje, prasidėjusioje autoriaus savicenzūra („vidinis cenzorius“), Glavlito kontrolė tebuvo paskutinioji jos grandis. Arvydas Sabonis tepriskiria Glavlitui antraeilį vaidmenį. Gal taip buvo chruščioviniu ir brežneviniu laikotarpiu, tačiau anaipatol ne stalininiu, pokario metais.

[...]

1944 m. ir 1945 m. svarbiausias Vyriausiosios literatūros valdybos veiklos baras buvo „buržuazinių“ ir ypač „fašistinių“, t.y. prie vokiečių valdžios išleistų knygų, iš apyvartos išėmimas bei sunaikinimas. 1945 m. pradžioje iš 8 centrinio Glavlito aparato cenzorių net 6 dirbo Bibliotekų skyriuje. [...]

[...]

Kaip rodo pateikti duomenys, iki 1945 m. pradžios iš bibliotekų, knygynų, leidyklų sandėlių bei gyventojų buvo konfiskuota 1,1 mln. vokiečių okupacijos laikotarpiu ir per 136 tūkst. nepriklausomybės metais išleistų knygų.

[...]

Buvo pasmerkta ne tik „fašistinė“, bet ir visa „smetoninė“, t.y. nepriklausomybės metais išleista, literatūra. Pastaroji buvo išimama iš apyvartos ir naikinama pagal Glavlito parengtis, o LKP(b) CK propagandos ir agitacijos skyriaus patvirtintus sąrašus, todėl „darbas“ vyko lėčiau ir nusitęsė net iki šeštojo dešimtmečio pradžios.

1945 m. buvo parengtas 40 į Vakarų išvykusių asmenų, taip pat kitų „buržuazinių“ autorių 276 pavadinimų knygų sąrašas. 1946 m. pradžioje į „proskripcijas“ buvo įrašyta 270 naujų, o metų pabaigoje – dar 113 nepriklausomybės metų knygų pavadinimų; iš viso apie 686 pavadinimus. 1946 m. taip pat buvo įsakyta išimti iš apyvartos visą „smetoninę“ perodiką.

[...]

Vyriausioji literatūros valdyba kontroliavo kiekvieną spausdintą ar per radiją ištartą žodį. Cenzūros objektai buvo:

1. Laikraščiai ([...]);
2. Žurnalai ([...]);
3. Knygų leidyklos (politinės literatūros, grožinės literatūros, pedagoginės literatūros ir mokslinės literatūros, enciklopedijų bei žodynų);
4. Radijo transliacija (respublikinė ir vietinė);
5. Lietuvos telegrafo agentūros („Eltos“) leidiniai: „Sąjunginės ir užsienio informacijos žinynas“, „Respublikinės informacijos žinynas“;
6. Vaizdinė produkcija (parodos, dailės dirbinių parduotuvės, dailininkų dirbtuvės);
7. Bibliotekos ir knygų prekyba (respublikinės, universitetinės, akademinės, miesto, apskričių, valsčių, kaimų, partinių kabinetų, mokyklų ir kt. bibliotekos, knygynai ir bukinistinė prekyba);
8. Spaustuvės (3 Vilniuje, 8 Kaune ir 24 apskričių miestuose);
9. Įmonių bei įstaigų dauginimo aparatai (1946 m. pabaigoje jų buvo 39).

Glavlito vykdyta spausdinto žodžio bei radijo laidų kontrolė buvo išankstinė ir paskesnioji. Išankstinės cenzūros tikslas – neleisti skelbti spaudoje ar per radiją karinių bei valstybinių paslapčių, taip pat užkirsti kelią „ideologiniams iškraipymams bei klaidoms“. Pastaroji sąvoka buvo neapibrėžta ir labai plati; ji apėmė viską, kas bent kiek nesiderino su oficialiąja partijos politika bei ideologija. Paskesniosios kontrolės tikslas – išaiškinti „klaidas“ jau išėjusiuose iš spaudos leidiniuose, informuojant apie jas leidinių redakcijas, spaudą bei radiją prižiūrėjusias partines ir visuomenines organizacijas, kad „klaidų“ būtų išvengta arba bent mažiau daroma ateityje. Žinoma, svarbiausioji buvo išankstinė cenzūra, kuri, beje, buvo daugiapakopė: jos cenzorius vienam ir tam pačiam leidiniui pasirašydavo net 3 leidimus – rinkti, spausdinti ir jį platinti.

Vyriausioji literatūros valdyba nepriėmė nė vieno svarbesnio nutarimo, negavusi partijos vadovybės pritarimo.

Truska L. „Glavlito veikla Lietuvoje 1940–1947 metais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 1996 metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 216–229.